

LA LITERATURA HONGARESA EN LA FORMACIÓ DE L'IMAGINARI NACIONALISTA A CATALUNYA

«Quants anys fa que no ha estat traduït al *pus bell catalanesc* un escriptor hongarès. Fa molt temps i se n'han traduïts molt pocs, confessem-ho. Hi ha poques obres i no massa ben triades». Així arrenca el pròleg de la traducció al català d'una novel·la de Lajos Zilahy que realitzà Ferenc Olivér Branchfeld el 1935 (vegeu Zilahy). L'enumeració d'obres que ens dóna Branchfeld, però, no n'abasta la totalitat, ni les constants referències als romàntics hongaresos que se succeïen entre els escriptors catalans de tombant de segle. Tal com veurem, les primeres traduccions d'autors hongaresos a Catalunya anaren lligades a l'interès per la història d'aquells països que protagonitzaren processos d'autonomia política i de redreçament cultural. L'afany per cercar models a les pròpies aspiracions sobiranes va lligat a l'intent de demostrar que els seus anhels, lluny de ser un estafolari i vague record arqueològic, formaven part d'una tendència global a tot Europa, en aquelles nacions que, a causa de la formació del que ara anomenem Estats moderns, havien perdut l'autonomia política i havien penat o sofrien l'opressió d'un domini centralista estranger. Per a aquells catalanistes era comuna la idea que si el segle XIX havia protagonitzat la lluita per les llibertats individuals, el XX n'esdevindria el de les collectives.

L'any 1867 s'inaugurà a l'imperi austríac la fórmula dual que trasmudava la corona en austrohongaresa i que retornava la sobirania, encara que limitada, a Hongria. Segons Jordi Llorens (1992: 244-5),

Hongria, en exemplificar el precedent d'una nacionalitat que, oprimida històricament per la collectivitat nacional dominant, es constituïa en codirectora de l'imperi, es convertia per als catalanistes en un model a seguir o, si més no, susceptible d'ésser utilitzat tàcticament sempre que convingués; alhora, cal recordar que el ressorgiment de la seva llengua i especialment l'obra del seu poeta Alexandre Petoeffi foren objecte de singular atenció per a alguns catalanistes.

L'acostament als autors hongaresos va lligada als diferents processos de planificació cultural i a l'intent, poc reeixit, d'instituir nous models literaris capaços de renovar i modernitzar la cultura catalana finisecular. Tanmateix, malgrat

la vàlua dels autors traduïts, creiem poder demostrar que, en aquesta primera etapa, els criteris de selecció no obeeixen a afanys literaris, sinó a mòbils d'ordre polític. Per això, aquestes poques traduccions varen esdevenir perifèriques, poc importants respecte a la construcció dels nous repertoris literaris. Cal dir, a més, que les obres triades tampoc no eren les més representatives ni les de més qualitat dels autors traduïts. En canvi, és possible afirmar que aquests textos van ésser, si no centrals, sí d'una notable importància en les reflexions destinades a l'articulació de l'imaginari nacionalista català. És des d'aquest context que, des de *L'Avens*, se'ns fa una crida encaminada a dues direccions que se'ls dibuixaven fonamentals per a la consolidació d'una pràctica artística que volia deixar de ser subsidiària de la cultura en castellà, per esdevenir nacional i catalana, i alhora, contemporània i universal: l'una, cap a la formació d'una crítica moderna i seriosa,¹ tal com ho explica un editorial de *L'Avenç* el 1892:

Estimem la crítica. Perquè? Perquè nosaltros sentim, com els primers, la necessitat que té la Catalunya renaixent d'una forta manifestació literaria que reflecteixi la seva vida en tots els seus aspectes, y que vingui a satisfer las sevas aspiracions vagues y latents, a desenrotllar un organisme complet a la seva manera de ser.²

L'altra, cap a la recerca de models forans capaços, ja ho hem vist, de donar alternatives a la paralitzada poesia floralasca: i és precisament el primer text d'un autor hongarès, traduït al català, un bon exemple d'aquest interès d'esdevenir l'alternativa real a les formes arcaïtzants precedents. Es tracta d'un poema estrany, força diferent de la versió original, d'un autor que deuria ser pràcticament un desconegut a Catalunya, però que, malgrat tot, apareix sense contextualitzar el marc social i literari del qual parteix, ni donar cap més informació sobre el poeta, tot just el nom i la nacionalitat. Tanmateix, aquesta breu composició no ve aïllada, sinó que il·lustra un text de Valentí Almirall (1841-1904) que duu el títol de «Patria, fe y amor. Divagacions d'un pessimista».³ Es tracta d'una narració, la catalana, que pretén carregar contra els Jocs Florals, tractant-ne els temes característics des d'un punt de vista transgressor. La Pàtria, la Fe i l'Amor esdevindran termes banals, falsos, inaccessibles a la veu incrèdula que ens parla. Enmig d'aquest text rupturista ens apareix el primer poema traduït al català de Sándor Petőfi (1823-1849),⁴ «La perla» («*A bánat? Egy nagy óceán*»), com una doble il·lustració: podem llegir-lo pel tema proper al del text d'Almirall, ja que ens anuncia com el jo poètic baixa al mar (dolor) i en treu una perla (alegria) que se li acaba fonent («trencant-se») als dits. D'altra banda, podem veure-hi materialitzada una proposta estètica dife-

1. R. D. PERÉS, «La crítica literària a Catalunya», *L'Avens*, II, núm. 10, 1-1-1883, 98-107.

2. La Redacció. «*L'Avenç* en 1892», *L'Avenç*, 1, Segona època, Any I, Barcelona, gener de 1892.

3. V. ALMIRALL, «Patria, fe y amor. Divagacions d'un pessimista», *L'Avens*, 26-27 [Primera època], Any III, Barcelona, 15-31 de març de 1884.

4. S. PETŐFI, «La perla», *L'Avens*, 27 [Primera època], Any V, Barcelona, 31 de març de 1884.

rent a la floralista: si l'autor carrega contra els Jocs Florals, en podem entendre el poema com una alternativa, una alternativa que de produir-se «en los temps que correm y ab los consistoris que s'estilan, fora molt possible que no se n'emportés ni una englatina de mala mort».

Un dels catalans que més contribuïren a la divulgació de la temptativa política i literària hongaresa fou Jaume Massó i Torrents (1863-1943), després de tornar, el 1887, d'un viatge de dos anys per Europa. Un cop a Barcelona, va redactar un article força interessant, ja que a més de voler donar a conèixer un autor pràcticament desconegut al nostre país i lligat a la Renaixença d'un poble llunyà, el presenta com un model a seguir per a la renovació de la poètica catalana:⁵

Las literaturas dels pobles que s'han trobat ó es troban en cassos semblants al de Catalunya, deuen tenir especial interès per a nosaltres, i aqueixas figuras genials que s'aixecan de vegadas al reivindicarse una nacionalitat del olvit ó de la opressió, deurián ésser las fitas que'ns marquin vers ahon hem de dirigir nostres passos.

El renaixement polítich á Hungría ha creat son mellor período literari, que conta ab cultivadors de tots els genres. Allí la qüestió de la llengua devía ferse social, perque un magyar y l'austriac no tenen res de comú, pertanyen á rassas distintas, y no's poden entendre l'un y l'altre sense possehir coneixements d'abdós idiomas.

Així, Sándor Petőfi

ha entés en general la poesia patriótica d'una manera ben diferent de com s'ha sentit a Catalunya. No deu buscarshi aqueix cúmulo d'imprecacions y amenassas llen-sadas á doll contra 'ls opressors, fa patriotisme d'una manera indirecte, y després de llegit, un sent amor per la Hungría (...).

L'article de Jaume Massó i Torrents inclou, primer, el gir en prosa de dos poemes: «Mos cants» («*Dalaim*») i «L'idol» («*Szeretek én ...*»). Tot seguit trobem la traducció en vers de tres poemes més,⁶ el resultat de la qual no satisfà prou Massó: «acompanyém aquest article de algunas traduccions, poch afortunadas, però creiem donarán idea del poeta, puig son fetas, en tot lo possible, ab lo mateix metre é igual número de versos que l'original». Aquests poemes són: «Ma esposa y mon sabre» («*Feleségem és kardom*»), «Lo naixement del meu fill» («*Fiam születésére*»), «A ma Adelaida», («*Etelkéhez*»). Totes aquestes peces, excepte la darrera, estan construïdes d'una manera semblant: partint d'una anèdota emotiva —el misteri de la vida i l'amor, en el primer, i l'amor a una dona, en els dos següents, o a un fill, en el quart— el tema deriva, finalment, cap a l'estimació a la pàtria i la lluita per la llibertat. El darrer dels poemes, el més antic dels escollits per Massó, varia lleugerament, és un cant a l'amor d'una dona, que

5. J. MASSO I TORRENTS, «Alexandre Petoefi. Las Literaturas Regionals. Hungría», *L'Avenç*, 6. Segona època, Any I, Barcelona, 25 de juny de 1889.

6. S. PETŐFI, «Poesias: 'Ma esposa i mon sabre' 'Lo naixement del meu fill' i 'A ma Adelaida'», *L'Avenç*, 6. Segona època, Any I, Barcelona, 25 de juny de 1889.

en comptes de lligar-se d'una manera explícita a la lluita nacional, és il·lustrat a través d'un correlat objectiu que de manera implícita també pot estotjar elements identitaris: el riu Danubi.

Quatre anys més tard va aparèixer la traducció d'un poema d'un altre escriptor hongarès, amic de Petőfi, i un dels protagonistes de la revolució de 1848, János Arany (1817-1882).⁷ El poema, «La cigonya captiva» («*A rabgolya*»), apareix sense cap comentari, ni tan sols se'ns esmenta el nom del traductor ni la llengua des de la qual parteix. Aquest poema, la mateixa versió, només canviant-ne l'ortografia, el copiaren dos anys més tard a *La Renaixensa*, sense afegir-ne tampoc cap paratext explicatiu ni que prové de la revista *L'Avenç*. Tanmateix, la reproducció del poema ens mostra la importància, el valor simbòlic que devia tenir per als escriptors i els nacionalistes catalans: el poema tracta d'un ocell que no pot volar i que glateix perquè li creixin de nou les ales «per a volar cap a una terra lliure / i en sos estanys banyar-se!». No obstant això, l'esperança del jo poètic és minsa:

Pobre foll! Pobre aucell! Ah! No confíis
en la creixença de tes plomes blanques,
perquè la gent dolenta hi tornaria,
a tallar-te les ales!

La relació que els modernistes catalans podien establir entre la lluita política per les llibertats nacionals, en què participà el poeta, i el tema dels versos, resulta força evident.

Així, una altra institució que protagonitza una estimable feina de traducció és *La Renaixensa* (1874-1905). Liderada per Pere Aldavert (1850-1932) i Àngel Guimerà (1845-1922), incorporat el 1873, fou el primer intent de recuperació nacional del conjunt de la cultura catalana, amb vocació d'arribar més enllà dels cercles que representaven els catalanistes convençuts, després d'un amàs d'actuacions individuals lligades als certàmens floralescos i a reivindicacions concretes, com la del dret civil. Ja en l'etapa inicial com a revista (1871-1881), fou la primera plataforma catalanista que donà notícia de la història del redreçament polític i literari d'Hongria. Al número del 15 de març de 1878, hi apareix un article titulat, ben explícitament, «La Renaixensa de Hungría»⁸ dins una secció, de la qual només sortiren dos articles més, anomenada «Grans exemples», i que volia presentar els diferents moviments emancipadors apareguts arreu. Pella i Forgas discorre sobre la unió d'Hongria i Àustria per un llaç monàrquic comú, que compara a la de Catalunya i Castella, ja que en respectava la «constitució històrica». Ara bé, el segle XVIII, l'època que anomena de

7. J. ARANY, «La cigonya captiva», *L'Avenç*, 3, Segona època, Any V, Barcelona, 31 de gener de 1893.

8. *La Renaixensa*, 5, Any VIII, Barcelona, 15 de març de 1878.

«cessarisme», Catalunya i Hongria perden llurs drets. Ulteriorment a la glossa sobre la política centralista dels dos monarques austríacs, se'ns reporten les primeres experiències de reconstrucció nacional: «Foren sos precursors en lo regnat de Maria Teresa, lo prosista Mikes, lo poeta Raday, Bel un dels fundadors de la historia y la filologia nacional, lo baró de Orczy poeta y coratjós home de armas». L'autor català posa èmfasi en les primeres influències d'arrel francesa, que esdevindrien cabdals en la generació posterior, gràcies especialment als idearis de la Revolució:

[Kisfaludy] Tornat á sa patria jaquí estar las armas per a honrar las lletras, y ell y un altre germá seu empengueren acompanyats de comte Svechenyi, dels poetas Csonkoni y Cruzor la renaixensa de la patria húngara. Sa literatura empero massa arisocrática, massa académica perque l' poble la pogués entendre, y així calia que un estil popular y per tal mes sensill portás lo patriotisme literari á la gents no lletradas y aquesta fou la obra de Berzéni (mort l'any 1836) Kolcsey (1838) (...) Corona de aquella noble generació y major en popularitat, geni artístich y romanticisme va esser Vorosmarty autor de las obras lo *Rey Segimond* y la *Vall misteriosa*, que segons diuhen, en forsa lírica son comparables á las de Víctor Hugo.

La tercera generació culminarà aquest procés:

Un jorn y aixó era l'any 1844, Vorosmarty vegé entrar en son despaig un minyó y ab tota humilitat li demaná de llegirli uns rims que escrit havia; si 'us plau per forsa l' vell mestre hagué de sufrir la impertinencia, mes de sopte tornás alegre sa enguniosa y arrugada cara y, mentres que l' jove llegia, llevás de sa cadira agitat y convuls y al finir las darreras estrofas: «Tu ets, li digué abressantlo, lo primer poeta d'Hungria». Y aquest era Sandor Petoeffi (...).

Arran d'això, se'ns mostra el paper d'altres escriptors, com János Arany o Mór Jókai, en la revolta que acabillaren i que finí amb una dura repressió i «molts anys de centralizació austríaca». A la darrera part de l'article, se'ns exposa el canvi produït quan «Pel talent de Deak y en part per las desfetas militars del Austria á Magenta, Solferino y Sadowa» es definí la nova fórmula dual de la corona, trasmudada en austrohongaresa.

Idealista, amb voluntat aglutinadora, i d'aquí ve que es definís com a salvaguarda dels ideals «inmutables» del catalanisme i contraris a la lluita de partits en la política pràctica, *La Renaixensa*, ja com a diari d'opinió (1881) i empresa editorial (1874), va tenir un paper central sobretot en la divulgació de la narrativa i, pel que fa al cas hongarès, de Mór Jókai. Segons Carola Duran (2001: 186-7):

Si la narrativa catalana de fulletó de «La Renaixença» es limitava a publicar aquelles obres que s'adapten als gustos dels seus lectors i no s'apunta a les novetats estètiques, en la narrativa estrangera fa un *tour de force* i, en els deu anys de publicació del fulletó, dóna a conèixer una sèrie d'autors que són traduïts per primer cop en llengua catalana i que constitueixen un repertori ampli i variat que difícilment tindria parió en una cultura de condicions semblants a la nostra. No és que aquests autors repre-

sentin una novetat en els seus països, on fa temps que són coneguts, sinó que representen una novetat en la nostra llengua, a causa de la lentitud amb que es propaguen els esdeveniments culturals.

Així, el 30 de desembre de 1891 «La Renaixença» inicia el camí de la traducció de novel·les estrangeres amb el recull de *Cuentos y novelas curtas* de Tolstoi. Una traducció que, igual com la narrativa hongaresa, no prové de l'original rus, sinó que ve mediatitzada per una altra llengua, en aquest cas la francesa. Les traduccions posteriors d'autors hongaresos, així com d'escandinaus, holandesos, polonesos, etc., eren també motivades, a més de la qualitat pròpia dels textos escollits, pel fet d'esdevenir models de les respectives renaixences culturals, de petites comunitats que havien recuperat la llengua pròpia per convertir-la en llengua de cultura, de literatura. Veiem també com la modesta aparició de la literatura hongaresa va lligada a una altra novetat relativa al rol social que els intel·lectuals del diari s'atribuïen:

El fulletó de les 'Novelas Catalanas y Extranjeras' és l'aposta del diari per guanyar modernitat, però al mateix temps, està pensat per convertir-se en una altra arma de penetració en la societat en la qual està inserida la publicació (...) El fulletó, doncs, serà una activitat més de la plataforma cultural de l'empresa, la qual procurarà que el suplement literari sigui prou atractiu per garantir la repercussió en el públic (Duran 2001: 180-181).

Pel que fa al cas hongarès, la primera novel·la que apareix en la col·lecció *Novelas Catalanas y Extranjeras* és *L'amo nou* («Az új földesúr»)⁹ de Mór Jókai (1825-1904) i la tradueix, segons Carola Duran, Casimir Brugués, possiblement de l'alemany (Duran 2001: 189). El text, de 1893, i molt adequat per a una publicació de fulletó a causa de les constants trames narratives superposades, pren el subtítol de «Novela humorística». D'una manera divertida i desenfadada, carregada de connotacions morals i polítiques, se'ns explica la història de quatre personatges: l'amo antic, el seu nebot, l'amo nou i la seva filla. L'amo antic va perdent totes les seves possessions i es va aïllant a causa de les lleis repressives imposades als hongaresos pel govern de Viena després de l'esclafament de la revolució de 1848. El seu nebot, el trobem enreixat a causa de la seva vinculació a aquells esdeveniments. L'amo nou, que és un noble austríac que s'instal·la en els dominis usurpats a l'antic, es caracteritza per ésser un home just, honest, qualitats que l'acaben conduint a estimar la terra hongaresa, i que alliberi el fill del propietari antic i el casí amb la seva filla. El llibre es clou amb el moviment nacionalista de 1867 i amb l'explicació del paper dirigent que hi tingué l'amo nou: «Lo partidari més entusiasta de tot lo districte fou lo cavaller d'Ankerschmidt».

9. M. JÓKAI, *L'amo nou*, Barcelona, La Renaixença, 1893 (*Novelas Catalanas y Extranjeras*, II).

A les pàgines del diari, també anaren apareixent traduccions tant de narrativa com de poesia d'autors que podien atraure el públic català. És en aquest context que editaren una altra narració de Mór Jókai, titulada *Lo Flagel*, amb el subtítol «Escenes de la vida d'Hongria». La traducció, signada tan sols amb les inicials A.B.T., deu ser feta, com la majoria de les del diari, del francès. En el text, la Terra esdevé un personatge actant, caracteritzat per components maternals i sobirans, però «benignes». Sempre exculpa les persones que la maltracten, malgrat que pugui patir períodes de malaltia, en què escampa arreu el terror. Així, la narració de Jókai representa la història, humorística i moral, d'un poble que pateix l'amenaça d'una greu epidèmia mortal i ens reporta el paper de la gent culta del poble —uns homes que gaudien «tot just de los primers elements d'instrucció»— per fer entendre a la població el problema al qual es veuen abocats, així com la lleugeresa i la felicitat amb què la mirada infantil abraça la tragèdia. La conclusió final ens remet, però, a l'esperança, a la fe. La veu madura de qui fou l'infant del text conclou: «La meva bona sort se fundava en mon egoisme (...) i no obstant llegia als ulls de la meva mare que la nostra esperança era més primparada que no'l més fràgil brí d'herba, y que per ella la única cosa que la posava sobre sí era la fe».

Carola Duran continua explicant que

«La Renaixensa», a més de la procedència francesa, disposa d'un altre camí d'entrada, més exclusiu, que li permet accedir a cultures més allunyades en l'espai. Ens referim a la via alemanya utilitzada per Casimir Brugués i Escuder, amagat a cops sota les inicials C.B. El seu coneixement de la llengua alemanya li permet d'arribar a textos i autors pertanyents a d'altres esferes lingüístiques distintes de la romànica, però que han estat traduïts a l'alemany per la seva proximitat geogràfica o lingüística. Així, a banda d'autors d'expressió alemanya (...), introdueix obres dels hongaresos Petofi i Jókai, les quals a més del seu valor intrínsec, tenien el valor afegit de ser mostres d'una literatura que havia aconseguit independitzar-se de la literatura alemanya, dominant a l'imperi austrohongarès, i podien ser considerades com a exemples a seguir pel moviment catalanista (Duran 2001: 188-189).

Dues foren les noves traduccions que sorgiren de la mà de Casimir Brugués: *La dama dels ulls de mar*, de Mór Jókai i un conte de Sándor Petőfi, *Lo Caratacat i la Groga*.¹⁰ La narració de Petőfi¹¹ és una de les poques que el poeta hongarès va publicar, i és una peça estranya, poc representativa de l'obra de l'autor. Així, segons el breu text introductori del traductor, el qui «es conside-

10. Segons Lázaro-Tinaut, la traducció podria pertànyer «al poeta, publicista, advocat i regidor de l'Ajuntament barceloní Celestí Barallat i Falguera, molt actiu en mitjans renaixentistes (publicava regularment a *La Renaixensa*, *Lo Gai Saber* i *El Diari de Barcelona*) i ja s'havia significat per altres versions de l'alemany». [A. LÁZARO-TINAUT, *Sovint em poso a meditar... Sándor Petofi en català*, inèdit.]

11. S. PETŐFI, *Lo Caratacat y la Groga*, Barcelona, La Renaixença, 1894 (Novelas Catalanas y Extranjeras, III).

rat com lo primer poeta d'Hungria (...) No val tant (...) com a novelista, pero també aquí s'hi veu de tan en tan las espurnas del geni que rebé de Deu. En la novela com en la poesia també hi llú lo daurat resplandor qu'els poetas saben donar a totas sas produccions». Petőfi, amb ironia uns cops, amb tendresa, d'altres, ens explica la història d'un noi que viu marginat, separat de la gent del poble a causa de la seva lletgesa, i com als nostres ulls, n'acaba esdevenint el més noble i més bell.

La darrera de les peces narratives d'un autor hongarès que l'editorial de *La Renaixensa* publicà fou *La dama dels ulls de mar* (*A tengerszemű hölgy*) de Mór Jókai.¹² Aquesta novella, publicada a Hongria només dos anys abans que la traducció catalana, per tant, d'una actualitat remarcable, no és pas de les més representatives ni de les més conegudes de l'autor. Tanmateix, té un gran interès, ja que és una suposada autobiografia d'una part de la vida de Jókai. Se'n glosa la seva relació amb una dona, «la dama dels ulls de mar», de qui el narrador confessa haver-ne estat sempre enamorat. Així, anem seguint el fil narratiu de les diferents trobades entre els dos personatges, que és el fil de la vida de l'autor i d'una part de la història de la lluita cap a l'autonomia d'Hongria, una història que fou un dels principals focus d'atracció dels responsables i dels lectors de *La Renaixensa* vers els escriptors romàntics hongaresos.

A mesura que ens endinsem en el segle xx, la nova generació que es congria també va deixant enrere l'idealisme inoperant dels homes de *La Renaixensa*, així com la radicalitat dels arguments de cercles modernistes com el dels redactors de *L'Avenç*. Les propostes literàries i socials del grup liderat per Eugeni d'Ors obren el camí cap a un nou «arbitri» que consolidi d'una manera assenyada la feina institucionalitzadora iniciada. Segons Jordi Castellanos (2006: 177-8), parlant de *L'Avenç*,

el radicalisme que havia anat dominant la revista acaba situant-la en un carreró sense sortida, motiu pel qual Massó decideix tancar-la. De fet, s'hauran de trobar nous camins d'actuació (...) Calia crear les infraestructures culturals que mancaven per a ser una cultura moderna (...) Calia anar a parar al catalanisme, però també en aquest cas, perquè el catalanisme fos útil calia transformar-lo (...) I de les aliances que s'estableixen surt tot allò que el catalanisme ha anomenat «la conquesta de les institucions».

En aquesta nova etapa, la recepció de la literatura hongaresa encetada es detura. Si bé a la premsa d'aquells anys, hi apareixen notícies constants del país, les traduccions són pràcticament inexistentes. En podem comprendre el fet perquè, per a la nova generació possibilista dominada per nuclis dretans, el model de renaixença hongarès anava massa lligat a les revolucions de 1848. Un altre motiu de pes cal cercar-lo en la premsa catalana d'aquell moment. L'apa-

12. M. JÓKAI, *La dama dels ulls de mar*, Barcelona, La Renaixensa, 1903-1904 (Novelas Catalanas y Extranjeras, IV i V).

rició de nous diaris catalans amb propostes més properes a l'anàlisi de l'actualitat política nacional i internacional, iniciada pel *Diari Català*, es va continuar més eficientment des d'altres plataformes culturals. Pel que fa al cas hongarès, s'abandona el model d'article historicista habitual a *La Renaixença* i a *L'Avenç*. En aquest sentit tenen una gran vàlua els articles que Francesc Cambó (1876-1947) escriví per a *La Veu de Catalunya*, des dels inicis com a revista (1891) i en l'etapa posterior com a diari (1899). Cambó exposa:

el mon enter (...) no pot mirar indiferent a la sort que espera al agregat de pobles que formen part de l'imperi austro-húngar y les gravíssimas conmocions de que pot ser teatre en época no gaire llunyana.¹³

Si ens deturem en els que parlen de tema hongarès i austríac, les referències a les lluites nacionals pretèrites apareixen en un segon pla, mentre que l'interès es desplaça especialment cap als pobles eslaus oprimits per les dues administracions de l'imperi (la de Budapest i la de Viena). Així, apareixen títols d'articles com «L'odiosa política dels magyars»¹⁴ o d'altres notícies on s'exposa que

L'Hongria al mateix temps que's deslliga de la tutela austríaca, se esforça en destruir les llibertats nacionals de Croàcia i Eslavonia.¹⁵

Aquesta situació fa que el nacionalisme hongarès, d'antuvi vist com a model emancipador, comenci a fer-se incòmode, a causa de l'agressiva, de vegades brutal, repressió centralista de l'administració budapestina. En un llibre posterior, on s'analitzen els diferents processos d'emancipació nacional, *Història dels moviments nacionalistes* de Rovira i Virgili, ens trobem amb una llarga explicació sobre aquests fets. Aquí, se'ns glossa la lluita entaulada entre les diferents nacionalitats que són administrades des de la capital hongaresa (Eslovàquia, Croàcia i la Transsilvània romanesa). El llibre també descabdella la brega per les llibertats d'Hongria i intenta fer-nos capir els motius de l'actitud repressiva d'aquells moments, així com les diferents opinions sobre la viabilitat d'una possible continuïtat —des de propostes federalistes, per exemple— o d'una definitiva ruptura i, per tant, desaparició de l'imperi austrohongarès. En aquest apartat, referent a Hongria, Rovira i Virgili ens tradueix en prosa un dels poemes hongaresos que va tenir un paper preponderant durant l'explosió revolucionària del març de 1848:¹⁶ «En peu, magyars...» («*Nemzeti Dal*»). Aquest poema fou llegit al costat

13. F. CAMBÓ, «La crisi austríaca. Política Estrangera». *La Veu de Catalunya*, 273, Any I, Barcelona, 1 d'octubre de 1899.

14. A. R. V., «L'odiosa política dels magyars. Política estrangera», *El Poble Català*, 640, Any IV, Barcelona, 17 de novembre de 1907.

15. A. R. V., «Hongria y Croàcia. Política estrangera», *El Poble Català*, 563, Any IV, Barcelona, 1 de setembre de 1907.

16. DINS A. ROVIRA I VIRGILI, *Història dels moviments nacionalistes (Segona sèrie)*, Barcelona, Societat Catalana d'Edicions, 1913, 167.

de les dotze reivindicacions que feia el poble hongarès, esdevenint-ne l'espoleta decisiva, en un acte que encara avui es commemora en la diada nacional del país.

En aquesta segona etapa, les traduccions que anirem descabdellant provenen dels primers contactes efectius que s'establiren entre intel·lectuals catalans i hongaresos, més que per un afany de recerca de models històrics o de planificació cultural. Així, el darrer poema de Petőfi aparegut en una publicació periòdica d'aquells anys i una de les últimes notícies extenses que ens illustren dels fets revolucionaris de 1848 apareixen a *Joventut* (1900-1906). La revista, continuadora dels models del modernisme, va voler engegar un sèrie de contactes amb esperantistes d'altres nacions. El grup que inicià el projecte fou el d'Hongria. Aquest intercanvi donarà el fruit de quatre articles a la revista catalana, el darrer dels quals es titula «Saluto, Kiun al Esperantistaro Hungara sendas *Joventut* / Saludo que *Joventut* envía als Esperantistas Húngars». ¹⁷ Com podem veure, l'escriuen en ambdues llengües «per ésser ab vosaltres ab qui primer hem creuat paraules d'afecte valentnos de l'Esperanto», ja que «Gràcies a l'Esperanto nostra llar avuy es més gran». Tanmateix, l'interès pel fet nacional és patent en aquest tipus de contacte:

Avuy tot ha canbiat; ja'ns entenèm els pobles, y sense abdicar de nostres propries parles, que per ésser nostres cada un de nosaltres trobèm més belles que les dels demés, podem enviarnos a través de l'espai nostres més íntims sentiments.

D'aquesta correspondència, en sorgiren tres articles més, anteriors diacrònicament, que encetaven una nova secció anomenada «Cròniques nacionalistes». Els articles, els va enviar «el senyor August de Marich, director de la revista *Esperanto* de Budapest, corresponsal del *Daily News* y distingit nacionalista húngar» i van ser traduïts al català per l'escriptor i activista Frederic Pujolà i Vallès. El primer article, ¹⁸ «La fúnebre Hungría», ens parla de les celebracions amb motiu «de la memòria dels nostres hèroes executats l'any 1949». És una breu síntesi de la història de la lluita per l'emancipació nacional a Hongria, de la derrota de 1849 i de les conquestes assolides el 1867. L'article es clou fent-nos report de la batalla entaulada a l'imperi austrohongarès d'aquells anys per tal «que la nostra llengua fos oficial entre els nostres militars». El tercer article, ¹⁹ «La duana nacional independenta», ens explica els problemes d'una duana comuna entre una potència industrial com Àustria i una Hongria agrícola, i la consegüent reivindicació de «la independència aranzelaria». Entre aquests dos reportatges n'apareix un altre, ²⁰ «La força», en què exposa el

17. *Joventut*, 307, Any VI, Barcelona, 28 de desembre de 1905.

18. AUGUST DE MARICH, «La fúnebre Hungría», *Joventut*, 297, Any VI, Barcelona, 19 d'octubre de 1905.

19. AUGUST DE MARICH, «La duana nacional independenta», *Joventut*, 302, Any VI, Barcelona, 23 de novembre de 1905.

20. DINS A. MARICH, «La força», *Joventut*, 301, Any VI, Barcelona, 16 de novembre de 1905.

moviment revolucionari de 1848, la repressió social, i lingüística, posterior, i se'ns tradueix el poema de Petőfi «Una idea m'atormenta» («*Egy gondolat bánt engemet*»), on un jo poètic discorre sobre la por de morir en un estat d'inactivitat i apatia, i no lluitant pels nobles ideals de la «Llibertat del Món».

Les darreres traduccions de què m'agradaria fer esment no van ser publicades enlloc, es tracta d'uns girs de Sándor Petőfi que encara avui resten inèdits, tot i el projecte d'edició d'Albert Lázaro-Tinaut.²¹ Aquests poemes, els va descobrir Sylvia Kotlán, fruit del seu estudi sobre Albin Kőrösi. L'escolapi (1860-1936) fou el primer catalanòfil d'Hongria. Membre de l'Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona, va traduir poesies i narracions catalanes a l'hongarès i va mantenir una important correspondència amb intel·lectuals catalans com Víctor Català, Joan Lluís Estelrich o Àngel Guimerà. Els poemes són fruit d'aquestes bones relacions. Segons Sylvia Kotlán, «[Kőrösi] no sols traduïa poesies catalanes, sinó que també volia donar a conèixer a Espanya la lírica hongaresa. A prec d'ell, el gran Àngel Guimerà va traduir al català dos poemes del poeta nacional d'Hongria, Sándor Petőfi»,²² així mateix ho féu Francesc Badenes Dalmau (1866-1917). Els poemes que varen ser traduïts per Àngel Guimerà l'octubre de 1907 són: «Tu sigueres ma única flor» («*Te voltál egyetlen virágom*») i «Tremola l'arbrèt» («*Reszket a bokor, mert...*»). Els altres dos poemes traduïts pel poeta valencià, el desembre del mateix any, són: «Nit feliç» («*Boldog éjjel...*») i «Quan gran és la Terra» («*Ez a világ amilyen nagy...*»). Tots quatre són bellíssimes i emotives peces literàries que es diferencien dels altres poemes de Petőfi que hem anat veient al treball pel fet de no tenir cap tipus de càrrega política mobilitzadora. Els tres primers són peces d'amor, mentre que el darrer canta la bellesa de la Terra.

A partir d'aquí entrem en una nova etapa, la darrera, en què la generació formada en el noucentisme començà a planificar seriosament models novellístics, a institucionalitzar un veritable mercat en llengua catalana, a superar la «cultura de la immediatesa» precedent (veg. Castellanos 1996). Finalment, es començà a reeixir de debò en la incidència social de la lectura en català. Fruit d'aquesta nova perspectiva aniran emergint noves plataformes culturals i nous interessos literaris. Així, el 1919, apareix un poema d'un autor hongarès completament diferent dels que s'han vist fins ara, en una publicació també marcadament distinta: *La Revista* (1915-1936) publica la traducció de dos poemes d'un autor «nat a Transsilvània, font de la civilització hongaresa des de fa deu segles». Es tracta d'Endre Ady (1877-1919),²³ un poeta també lligat a processos revolucionaris, encara que força distints als anteriors. Segons el text introductori, «Andreu Ady (...) va morir l'any 1918 en el moment que la revolució

21. A. LÁZARO-TINAUT, *Sovint em poso a meditar... Sándor Petőfi en català*, inèdit.

22. S. KOTLÁN, «Prehistòria de la catalanística a Hongria: Albi Kőrösi», *Lluc*, 699, Palma de Mallorca, setembre-octubre de 1981.

23. «Ady», *La Revista*, XCVIII. Any V, Barcelona, 16 d'octubre de 1919.

hongaresa que ell preparà amb la seva poesia, es trobava en plena eclosió. Preparant aquest revolució féu que la precedís una revolució literària. El seu segon volum de versos *Új versek* (poemes nous) qui aparegué en 1906, provocà una lluita que va separar tota l'Hongria en dos partits, *Adystes* i *Antiadystes*. Es tracta, doncs, d'un escriptor que se'ns presenta com un model estètic, com a un exemple de fer poesia diferent, amb la voluntat de renovar el repertori literari català, ja que la «poesia d'Ady ha trobat formes per a expressar ço que ha estat inexpressat fins avui: l'ànima complexa de l'home de les grans ciutats de nostres dies. Aquests estats d'ànima que són teixits no solament amb lo fil roig de la passió i el fil blau del somni, sinó també amb el fil d'or del diner, el fil negre de la revolta, el fil groc de les malalties». Així mateix, el poeta hongarès se'ns mostra com un model d'intellectual, d'aquí vénen les dues postures polaritzades davant la seva figura: «La joventut, els modernistes, els socialistes, els revolucionaris, veieren en ell, llur poeta; els reaccionaris, els vells, els acadèmics, el consideraren llur enemic». Els poemes traduïts per Joan Arús són: «Jo et vull servir» i «Els cors, lluny l'un de l'altre». Encetem, doncs, una etapa ja força divergent, en la qual Ferenc Olivér Branchfeld fou qui prengué un nou protagonisme respecte a la traducció al català dels nous autors hongaresos.

JORDI GINÉ DE LASA
Universitat Eötvös Loránd de Budapest

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CASTELLANOS 1996: Jordi Castellanos, «Mercat del llibre i cultura nacional (1882-1925)», *Els Marges*, 56, Barcelona, octubre de 1996.
- CASTELLANOS 2006, Jordi Castellanos, «El modernisme: els intellectuals i la política», *L'escriptor i la seva imatge*. Barcelona, L'Avenç / GELCCUAB.
- DURAN, 2001: Carola Duran, «*La Renaixença*», primera empresa editorial catalana, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba, 232).
- LLORENS, 1992: Jordi Llorens i Vila, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba, 111).
- ZILAHY, 1935: L. Zilahy, *Primavera mortal*, Badalona, Proa (A tot vent, 80).